

Izvorni znanstveni rad
UDK: 712.27(497.5Čibača)(091)
DOI: <http://doi.org/10.21857/mjrl3uw129>
Primljeno: 31.3.2016.

RASADNIK ČIBAČA (1911-1932)

MARIJA BENIĆ PENAVAL

SAŽETAK: Temeljem arhivske građe i relevantne literature, u radu je istraženo djelovanje rasadnika Čibača od njegova osnutka 1911. do ukinuća 1932. godine. Početna svrha rasadnika u Čibači bila je prevencija i sanacija oboljelih vinograda južne Dalmacije uzgojem američkih loznih podloga. Kroz dva desetljeća njegova djelovanja prvotna namjena nadopunjena je uzgojem i širenjem mediteranskih kultura - masline, smokve, rogača, naranče, limuna, buhača te aromatskog i ljekovitog bilja. Proizvodnja kvalitetnih sadnica na jugu Hrvatske postignuta je prvenstveno stručnom edukacijom u Čibači, kojom je lokalno stanovništvo osuvremenjivalo svoj pristup poljoprivrednoj proizvodnji. Nažalost, mnogi polaznici tečajeva kasnije su emigrirali, pa je Čibača u monarhističkoj Jugoslaviji postala mjesto obuke za osposobljavanje potencijalnih iseljenika na inozemno tržište. Ipak, stručan pristup te vrijeme i sustavan rad na razvoju hrvatske poljoprivrede nije bio dovoljan za opstanak rasadničarstva u Čibači tijekom međuratnog razdoblja. Nova uprava Zetske banovine pronašla je učinkovit način za prestanak rada rasadnika u Čibači već 1932. godine.

Ključne riječi: Rasadnik Čibača, poljoprivreda, edukacija, pčelarstvo, svilogojstvo, prva polovica 20. st.

Keywords: Čibača Plant Nursery, agriculture, education, apiculture, sericulture, first half of the 20th century

Uvod

Proizvodnja sadnica na jugu Hrvatske ima dugu tradiciju. Danas je nastavlja Zavod za mediteranske kulture u Dubrovniku, koji je pod nazivom Stanica za južne kulture osnovan neposredno nakon svršetka Drugog svjetskog

Marija Benić Penava, docentica na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Branitelja Dubrovnika 41, 20000 Dubrovnik. E-mail: marija.benicpenava@gmail.com

rata.¹ Međutim, malo je poznato da je spomenuti Zavod zapravo nastavio, nakon desetljeća dugog prekida, poslovanje onoga ranijeg - Državnog voćnog i loznog rasadnika u Čibači. Postojanje tog prvog državnog rasadnika na jugu Hrvatske gotovo da nije zamijećeno u historiografiji.² O rasadniku u Čibači nema spomena u pregledima povijesti hrvatske poljoprivrede, premda je praktičnoj poljoprivrednoj obuci u razvoju nacionalne poljoprivrede pridan veliki značaj.³ Razlog tome je izostanak arhivskih izvora o njegovu djelovanju, pa su rijetki spomeni djelovanja rasadnika u Čibači temeljeni na skromnim priopćenjima prikupljenima iz onodobnog tiska.

Naime, arhiv Rasadnika u Čibači, nakon njegova ukinuća 1932. godine, premješten je u Topolicu kod Bara na teritoriju danas susjedne Republike Crne Gore, gdje mu se izgubio svaki trag, te je svaki izvorni dokaz djelovanja i postojanja Rasadnika doprinos rasvjetljavanju gospodarske povijesti južne Hrvatske u prvoj polovini 20. stoljeća. Pronađena dokumentacija i fotografije u fondu Carsko kraljevsko ministarstvo poljoprivrede Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, te dokumentacija i nacrt Državnog voćnog i loznog rasadnika u Čibači iz fonda Dubrovačka oblast Državnog arhiva u Dubrovniku ukazuju na razvoj rasadničarstva lokalnog dubrovačkog područja, koji se odrazio na bitno širi prostor.

U radu će biti razmotreno djelovanje Rasadnika u Čibači u razdoblju austrijske uprave u Dalmaciji, kao i u razdoblju monarhističke Jugoslavije. Osobito će biti istražena manje poznata područja djelovanja Rasadnika u Čibači - trijeriranje, promoviranje i razvoj pčelarstva, poticanje svilogojstva te stručno osposobljavanje poljoprivrednika.

¹ Godine 1915. navršila se 70. obljetnica Zavoda za mediteranske kulture koji danas djeluje u sastavu Sveučilišta u Dubrovniku. Mara Marić i drugi, »Sedamdeset godina Stanice za južne kulture u Dubrovniku.« *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku* 2 (2015): 99-126.

² Iznimka je rad Pavla Bakarića, koji je nastao povodom 90. godišnjice osnutka Rasadnika u Čibači. Uglavnom temeljem podataka iz onodobnog tiska, autor je sedam stranica (138-144) rada posvetio Rasadniku Čibača. Bakarić se zaposlio u Rasadniku 1953. godine, te je obnašao dužnost direktora Stanice za južne kulture u Dubrovniku od 1963. do umirovljenja 1993. godine. Vidi: Pavle Bakarić, »Rasadnik Čibača (1908. - 1998.) u povodu 90. obljetnice.« *Zbornik Župe dubrovačke* 3 (2000): 135-159.

³ Defilippis spominje Rasadnik u Čibači, i to pod nazivom *Čibača*. Vidi: Josip Defilippis, *Dalmatinska poljoprivreda u prošlosti*. Split: Književni krug, 2001: 74, 79.

1. Osnutak državnog voćnog i loznog rasadnika u Čibači i njegovo djelovanje pod austrijskom upravom

Dominantna agrarna ekonomija Dalmacije svojim zaostalim kolonatskim sustavom, uz krajnju usitnjenost zemljišnog posjeda, priječila je održivost poljoprivrednih proizvoda, posebice u tržišnim uvjetima najzaostaliye austrijske provincije - Dalmacije. U razdoblju ograničene prometne povezanosti i nedostatka domaćeg kapitala, rasadnici su postali žarišta napretka primarne djelatnosti. Na državnim rasadnicima stručno se usavršavalo, dobivalo i razmjenjivalo stečeno iskustvo, te primjenjivalo prikupljeno znanje. Time je bar djelomično omogućen razvoj poljoprivrede u Dalmaciji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Shodno tome, poljodjelski nadzornik u austrijskoj pokrajini Dalmaciji, Ivan pl. Zotti, napredak primarne gospodarske djelatnosti u Dalmaciji nalazio je prvenstveno “u zdravoj i praktičnoj poljodjelskoj obuci” poljoprivrednika preko stručnih tečajeva i u praktičnoj primjeni stečenih znanja na uzornim poljima krajem 19. stoljeća.⁴ Rasadniku u Čibači prethodili su rasadnici sadnica maslina u Arbanasima kraj Zadra, rasadnik u Vrani i u Glavici kod Knina.

U literaturi se često navodi 1908. kao godina osnutka Rasadnika u Čibači.⁵ Međutim, prema spisima iz fonda Carsko kraljevsko ministarstvo poljoprivrede u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Obst - und Olivenbaumschule in Süddalmatien osnovan je 2. siječnja 1911. rješenjem nadležnog ministarstva J.Zl: 359/11, dok je već mjesec dana kasnije, 2. veljače odobren iznos od 25.000 kruna za poslovanje Rasadnika u 1911. godini.⁶ Upraviteljem Rasadnika u Čibači imenovan je pokrajinski nadzornik za voćarstvo i povrtlarstvo Franz Mader. Na Maderovu pripremljenost za preuzimanje uprave u Rasadniku ukazuje njegova detaljna studija o planovima poslovanja Rasadnika za petogodišnje razdoblje (1911-1915) i predviđanjima za 1916. godinu.⁷

⁴ Ivan Zotti, *Nacrt osnove djelovanja za promicanje gospodarstva u Dalmaciji*. Zadar: P. Janković, 1897: 14.

⁵ Primjerice, pokrajinski poljodjelski nadzornik u Zadru Stanko Ožanić (koji je naslijedio Ivana pl. Zottija i Samuela Weinerja) navodi 1908. kao godinu osnutka Rasadnika u Čibači. Stanko Ožanić, *Poljoprivredni problemi Dalmacije*. Split: Jadranska straža, 1927: 68.

⁶ *Carsko kraljevsko ministarstvo poljoprivrede* (dalje: CKMP), kut. 4, fasc. 36, 6 c/3, Betreff: Errichtung einer Obst - und Olivenbaumschule in Süddalmatien, Zadar, 2.2.1911, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu.

⁷ Spomenutu Studiju Mader je učinio po nalogu dvorskog savjetnika Portele, koji je tražio od pokrajinskog namjesništva u Zadru izradu kompletne dokumentacije i prijedlog projekta. Portele se čvrsto zauzimao za podizanje većeg voćnjaka za uzgoj voća i maslina u Čibači i Brašini, jer je smatrao to pitanje gorućim za razvoj poljoprivrede u pokrajini Dalmaciji. CKMP, kut. 4, fasc. 36, 6 c/3, z. Zl:91 ex 1911/XII, Zadar, 16.1.1911.

Slika 1. Rasadnik Čibača u ožujku 1913. godine (HR-HDA-955-003)

U samim počecima, Rasadnik u Čibači planiran je kao polazište i žarište budućeg razvoja voćarstva, maslinarstva i, u skromnijem opsegu, cvjećarstva u Dalmaciji. Stoga su o uzgoju rasada u Čibači-Brašini ovisili svi kasniji postupci u manjim rasadnicima diljem zemlje, jer je Čibača bila svojevrsni poligon za obuku.⁸ U svrhu dovršenja pripremnih radova i otkupljivanja zemljišta prije početka proljetnih radova u rasadima predviđeni su godišnji troškovi (45.867 Kr. za 1911, 29.047 Kr. za 1912, 28.077 Kr. za 1913, 16.469 Kr. za 1914, 13.239 Kr. za 1915. godinu, a predviđen je i potreban iznos od 12.939 Kr. za 1916. godinu).⁹

Rasadnik je poticao razvoj cvjećarstva, a uzgojene ruže, karanfili i maćuhice uspješno su plasirani na lokalno tržište obližnjeg Dubrovnika i Mostara. Ista 1914. godina bila je presudna za uzgoj kupusnjača, koje su stradale uslijed zakašnjelog presađivanja.¹⁰ Prvi svjetski rat je u potpunosti izmijenio okolnosti poslovanja Rasadnika, pa se planirano djelovanje odvijalo u okviru ratom zahvaćenog gospodarstva Austro-Ugarske Monarhije.

⁸ CKMP, kut. 4, fasc. 36, 6 c/3, z. Zl:91 ex 1911/XII, Zadar, 16.1.1911, str. 2.

⁹ CKMP, kut. 4, fasc. 36, 6 c/3, z. Zl. XII 39/38 ex 1914, Zadar, 30.12.1914.

¹⁰ CKMP, kut. 4, fasc. 36, 6 c/3, z. Zl:91 ex 1911/XII.

Slike 2 i 3. Rasadnik Čibača u studenome 1913. godine
(HR-HDA-955-001; HR-HDA-955-002)

Poslovanje rasadnika u ratnim uvjetima dodatno je pogodila smrt upravitelja Madera, koji je poginuo na ratištu u 1914. Njegovo iskustvo u radu na uzornim rasadima dijelom je očuvano u objavljenim stručnim radovima.¹¹ Pronađena dokumentacija u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu ukazuje na Maderovu predanost razvoju Rasadnika u Čibači.

Rasadnik je bio povoljno smješten u zapadnom dijelu polja sela Čibače, 7 km istočno od Dubrovnika, u neposrednoj blizini državne ceste prema Kotoru. Početna površina od 5 ha proširena je 1912. godine zakupom okolnih zemljišta na 15 ha. Tako proširen, u sjevernom je dijelu bio lozni, dok je na južnoj strani bio voćno-povrtlarsko-cvječarski rasadnik. Ubrzo nakon osnutka Državni rasadnik u Čibači podmirivao je potražnju za sadnicama na prostoru Dalmacije i dijela Hercegovine, pa je njegovo širenje postalo nužno. Prve čestice okolnog zemljišta uzete su u najam na razdoblje od 29 godina, dok su kasnije unajmljene čestice bile ograničene na manja vremenska razdoblja. Pogodbe s vlasnicima okolnog zemljišta postignute su 1920. godine na vremensko razdoblje do kraja 1948. Bila je predviđena povišica najamnine, koja se isto tako mogla ukinuti u izvanrednim okolnostima.¹²

2. Poslovanje rasadnika u monarhističkoj Jugoslaviji (1918 - 1932)

Neposredno nakon ulaska u Kraljevinu SHS nastupile su teškoće u poslovanju državnog rasadnika u Čibači zbog slabe državne potpore. Rasadnik Čibača zapošljavao je dva djelatnika - upravitelja Bogoljuba Radančevića i nadglednika Iliju Dobrotu. Upravitelj Radančević, nakon završene Voćarske i vinogradarske škola u Petrinji 1901. godine, obrazovanje je nastavio u Stuttgartu pohađajući Vrtlarsku i voćarsku školu Nicolasa Gauchera 1902. godine.¹³ Nadglednik Dobrota završio je jednogodišnji vinogradarski tečaj u Šibeniku. Njihova godišnja primanja iznosila su 13.960 dinara i 12.100 dinara 1923. godine.¹⁴

¹¹ Primjer je Studija objavljena ratne 1914. godine: Frane Mader, *O gojenju i sušenju marašaka*. Zadar: Tiskara J. Ferrari, 1914.

¹² Dopis Ministarstvu poljoprivrede i voda Kraljevine SHS o povišenju najamnine za zemljišta unajmljena za državni rasadnik u Čibači. *Dubrovačka oblast* (dalje: *DO*), br. 11-20, kutija 54, Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: DAD.

¹³ Gaucher je autor rada koji je obilježio razvoj voćarstva u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Nicolas Gaucher, *Obstbaumschulen Von N. Gaucher In Stuttgart: Grosses Versandt-Geschäft Nach Dem In- Und Auslande*. Stuttgart: Hoffmann, 1885.

¹⁴ Popis osoblja u državnim rasadnicima u Dubrovačkoj oblasti; Izvješće upravitelja Radančevića velikom županu Dubrovačke oblasti 24.7.1924; Iskaz površine sveukupnoga unajmljenog zemljišta te visina godišnjeg najma rasadnika Čibača, 9.8.1924 (*DO*, br. 11-20, kutija 54).

Međutim, o nestručnosti upravitelja Radančevića pisano je u onodobnom tisku, dok se propast Rasadnika često vezivala uz njegovu privrženost radikalima i nekompetentnost.¹⁵ U dokumentaciji fonda *Carsko kraljevsko ministarstvo poljoprivrede*, uz Radančevića se spominje i njegova supruga koja je pomogla u radu Rasadnika 1918. godine.¹⁶ Ono što postaje jasno uvidom u dokumentaciju je stagnacija u poslovanju Rasadnika za vrijeme Radančevićeve uprave. Poslovanje Rasadnika nije bilo transparentno niti je uživalo potporu na dovoljnoj razini za opstanak rasadničarstva u Čibači, pa je Rasadnik prepušten stagnaciji. Primjer je spor između upravitelja Radančevića i velikog župana Dubrovačke oblasti 1924. godine. Upravitelj Radančević se u više navrata žalio na teške financijske prilike, koje su se posebno odrazile na brojno stanje stoke (tri konja i tri krave), što nikako nije zadovoljavalo potrebe obrade rasadničkih površina i gnojidbe. Povod sukobu bila je kobila Fuksa stara trinaest godina, koju je upravitelj odbio prodati radi nabave novog konja. Tijekom spora kobila je uginula, dok nepristrani uvid u preraspodjelu novca, kao i službena procjena potraživanja rasadnika Čibača nije učinjena. Radančević je optužen za rasipnost i premješten tijekom iste 1924. godine. Novim upraviteljem imenovan je Đuro G. Slapničar.¹⁷ Kasniju upravu rasadnikom Čibača preuzeo je Vicko Baranović iz Dubrovnika, koji je preminuo 1930. godine, a svega dvije godine kasnije Rasadnik je ukinut.¹⁸

Prema pronađenoj dokumentaciji u Državnom arhivu u Dubrovniku, u rasadniku u Čibači su početkom 1930-ih uzgajane svinje. Naime, svinje na dubrovačkom

¹⁵ Bakarić smatra upletanje politike u poslovanje Rasadnika preko upravitelja Radančevića (koji je ujedno obnašao dužnost tajnika Radikalne stranke u Župi dubrovačkoj) glavnim uzrokom konačnog ukinuća Rasadnika 1932. godine. Vidi: P. Bakarić, »Rasadnik Čibača (1908. - 1998.) u povodu 90. obljetnice.«: 141. Prema onodobnom tisku, Radančević je protjerao čak šest radnika u Rasadniku (Mladinova, Hrastu, Tomića, Mladinovića, Butricu i Roju). Vidi: »Organizacija Narodne radikalne stranke u dubrovačkom srezu.« *Sloga* (15.7.1924): 1.

¹⁶ Zbog zajedničkog angažmana supružnika tražilo se povećanje mjesečnih primanja s 180 na 270 Kr. *CKMP*, kut. 4, fasc. 36, 6 c/3, z. Nr. XII-18256, Betreff: Obergärtner Bogoljub Radančević, Čibača Erhöhung de Bezüge, Zadar, 14.6.1918.

¹⁷ Popis osoblja kod državnih rasadnika u Dubrovačkoj oblasti (*DO*, br. 11-20, kutija 54).

¹⁸ Iz pronađene dokumentacije u Državnom arhivu u Dubrovniku nije moguće preciznije navesti godine Baranovićeve uprave u Rasadniku. Vidi: *Kotarsko poglavarstvo Dubrovnik* (dalje: *KPD*), kut. 1930, poljoprivreda. Razjašnjenja: Zavodi i gospodarstva, DAD. Dalmatinski spisi iz fonda *Carsko kraljevsko ministarstvo poljoprivrede* potvrđuju Baranovićev angažman u razdoblju austrijske uprave. Za mjesečnu naknadu u iznosu od 1.000 Kr. putujući učitelj poljodjelstva Vinzenz Baranović nadgledao je rasadnik u Čibači od kraja kolovoza 1914. do 31. prosinca 1915. godine. Također se spominju glavni vrtljar Radančević, predradnik Barišić i vrtljar Štruc (*CKMP*, kut. 4, fasc. 36, 6 c/3, z. Zl. XII 40/14 ex 1915. Knin, 8.7.1915). Bakarić spominje poljodjelskog učitelja Vinka Baranovića kao upravitelja Rasadnika nakon Maderove smrti do 1921. godine, kada upravu preuzima Tomislav Mladinov. Vidi: P. Bakarić, »Rasadnik Čibača (1908. - 1998.) u povodu 90. obljetnice.«: 140.

području bile su podložne oboljenjima zbog slabe prehrane. Tako primjerice, poljoprivrednik i mesar Marko Franušić pok. Iva iz Stona tvrdi da na području općine Ston, ali i u daljoj okolici 1930. godine ne postoji svinja dobre pasmine, već fond čine isključivo domaće križane i izrazito kržljave svinje. Neuspješnim su se pokazali pokušaji oplemenjivanja boljim pasminama iz unutrašnjosti, jer se svinje koje su prodavali trgovci iz Bosne nikako nisu mogle prilagoditi stonskom podneblju i ugibale su ubrzo nakon kupovine. Zbog loših prilika u svinjogojstvu i teškog položaja uzgajatelja, Franušić je uputio molbu za nerasta i krmaču iz rasadnika u Čibači, kao i za bilo kakvu novčanu pomoć radi održanja svinjogojstva, odnosno preživljavanja svinjogojaca na Pelješcu i u Primorju.¹⁹ Molba je odbijena.²⁰

Financijske teškoće Rasadnika u Čibači nisu bile iznimka u poslovanju Rasadnika u međuratnom razdoblju. Primjerice, susjedni manji državni rasadnik u Stonu, koji je bio specijaliziran za maslinarstvo, a tek manjim dijelom za održavanje voćarskih i pčelarskih tečajeva po Primorju i Pelješcu, kratko je poslovao. Nadglednik rasadnika Ston, Frano Žuvela, imao je godišnja primanja u iznosu od 10.060 dinara, ali neredovita, te su njegove molbe za redovitijim osobnim primanjima pronađene u dokumentaciji.²¹ Tijekom svojega djelovanja, od osnutka 1921. do ukinuća 1927. godine, rasadnik u Stonu razdao je svega 12 maslinovih sadnica, uz zaradu od 154 dinara. Razlog takvog katastrofalnog neuspjeha bila je loša poslovna organizacija i nedostatak sredstava. Od ožujka 1926. do konačnog ukinuća vodstvo rasadnika u Stonu preuzeo je v. d. nadglednika Tomislav Mladinov.²² Voćke u Dalmaciji uzgajane su pomiješane s drugim poljoprivrednim kulturama, a jedini aktivni rasadnik u Čibači kod Dubrovnika proizveo je 16.000 sadnica voćaka 1926. godine.²³

¹⁹ Molba Marka Franušića pok. Iva iz Stona za racionalno gojenje svinja u općini Ston. Ston, 1.5.1930 (*KPD*, kut. 1930, poljoprivreda).

²⁰ Rješenje br. 9292. Dubrovnik, 29.5.1930 (*KPD*, kut. 1930, poljoprivreda).

²¹ Žuvela u svom izvješću nije navodio državni budžet, ni financijske teškoće rasadnika u Stonu (za razliku od Radančevićevih izvješća), već zdravstvene probleme u obitelji. Vidi: Izvješće uprave državnog rasadnika u Stonu. Ston, 22.11.1924 (*DO*, br. 11-20, kutija 54).

²² Komisijski zapisnik. Ston, 13.11.1926 (*DO*, br. 4-10, kut. 235); Dopis oblasnoga poljoprivrednog referenta Brajnovića Ministarstvu poljoprivrede i voda u Beogradu o zatvaranju državnog rasadnika u Stonu. Dubrovnik, 18.3.1927, DAD.

²³ Stanko Ožanić, *Poljoprivredni problemi Dalmacije*. Split: Jadranska straža, 1927: 68. Kolike su bile potrebe za sadnicama voćaka u Dalmaciji ilustrira podatak da je četiri godine kasnije samo na području dubrovačkog kotara zabilježeno 876.300 stabala voća. Vidi: *Izvještaj o konferenciji privrednih Komora Kraljevine Jugoslavije u Dubrovniku, dne 25 i 26 maja 1930 god.* Dubrovnik: Izdanje trgovačko obrtničke komore za Dubrovnik i Kotor, 1930: 124.

Slika 4. Nacrt Državnog i voćnog rasadnika u Čibači (DO, br. 11-20, kutija 54, Državni arhiv u Dubrovniku)

Rasadnik u Čibači napušten je 1932, pod banskom upravom Zetske banovine, jer je rasadnik za južne kulture preseljen u Topolicu kraj Bara. Povod zatvaranju rasadnika u Čibači bila je zaraza *Bacterium tumefaciens*, koja je bila prisutna na širem lokalnom području početkom 1930-ih. Jedini način suzbijanja širenja oboljenja bakterijskog tumora bio je uništenje svih zaraženih biljaka, pa su se oboljeli nasadi uništavali, a zemljište napuštalo na desetogodišnje razdoblje.²⁴

Zadnji pokušaji obnove Rasadnika u Čibači datiraju se početkom 1940. godine. Međutim, ratno gospodarstvo priječilo je ostvarenje razvoja rasadničarstva. Utvrđeno je postojeće stanje u Čibači. Zaključeno je da je zemljište premalo i na otvorenoj ravnici, na kojoj postoje tek dva bunara dubine vode od 12 m. Također je utvrđeno da je nužan zakup okolnih zemljišnih čestica, što bi omogućilo uzgoj svih južnih kultura i cvjećarstvo, a planirane su i popratne zgrade, kao i gospodarska škola.²⁵

3. Manje poznate djelatnosti rasadnika

3.1. Trijeriranje žita

Ratarstvo u Dubrovačkoj oblasti bilo je slabo razvijeno. Proizvodnja žitarica u godinama prosječnog uroda pokrivala je potrebe stanovnika svega četiri i po mjeseca.²⁶ Nizak prinos žita bio je posljedica manjka obradivog zemljišta. Osim toga, zemljište se obrađivalo primitivno, bez tehnološke pomoći i upotrebe umjetnih gnojiva, te je urod oscilirao ovisno o godini.²⁷ Na prostoru Dalmacije kukuruz je bio glavna žitarica, ali ne i na dubrovačkom području, gdje je prvo mjesto zauzimala pšenica, zatim kukuruz, pa napolica i ječam.²⁸

²⁴ Bakterija je uzrokovala nekontrolirano množenje stanica biljke domaćina, a bolest je prepoznatljiva po tumorskim izraslinama na vratu korijena. Vidi: Erwin Frink Smith i Charles Orrin Townsend, »A plant tumor of bacterial origin.« *Science* 25 (1907): 671-673.

²⁵ Zapisnik voditelja Poljoprivrednog odjela, 20.1.1940 (*KPD*, kut. 1940-1941, poljoprivreda, zadrugarstvo, tečajevi, škole).

²⁶ *Izvještaj za god. 1928.-1929.* Split: Trgovačko obrtnička komora u Splitu, 1929: 165.

²⁷ Prema statistici Ministarstva poljoprivrede i voda za dubrovačku oblast, urod zimske pšenice 1927. godine iznosio je 768 kg, a jare 610 kg po ha, 1928. godine ozime pšenice 113 kg po ha, a jare 1.039 kg. Vidi: *Stanje i potrebe privrede u području Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku*, ur. Milorad Medini. Dubrovnik: Trgovačko-obrtnička komora, 1930: 68.

²⁸ *Ilustrovani zvanični almanah šematizam Zetske banovine*. Sarajevo: Kraljevska banska uprava Zetske banovine na Cetinju, 1931: 60-67.

Razlog slaba uzgoja kukuruza bio je *Canis aureus* ili čagalj, koji se hranio kukuruzom na otocima i poluotoku Pelješcu, te ostali nametnici. Primjerice, kukuruzni moljac je napao kukuruzne nasade 1930. godine. Stanovništvo je educirano o potrebnom spaljivanju kukuruzovine, te su lijepljeni plakati o načinu suzbijanja štetočina.²⁹ Tom je prigodom utvrđeno da na prostoru Mljeta, Šipana i poluotoka Pelješca nema zasađenog kukuruza zbog čagljeva. Još 1924. općine poluotoka Pelješca tražile su državnu pomoć za nabavu strihnina da bi otrovali čagljeve koji nanose nevjerojatne štete nasadima, posebno kukuruzu. Budući da u budžetu nije bilo novca predviđenog za takve slučajeve, inicijativa i trošak ostali su općinski.³⁰

Na području Dubrovačke oblasti postojale su svega tri trijerske stanice, i to u selu Mrcine u općini Cavtat, u Čibači i u Blatu na Korčuli. Zato je, osim proizvodnje sadnica, Rasadnik u Čibači razvio manje poznatu, a bitnu djelatnost trijeriranja žita. Trijeri su mljeli žito, klasificirali zrna i odvajali lom i nečistoću. Bili su to onodobni selektori za razvrstavanje žita koji su financirani iz fonda Trijerskih stanica kod Državne hipotekarne banke u Beogradu. Međutim, na državnom posjedu bio je samo jedan trijer u loznom i voćnom rasadniku u Čibači, dok su druga dva bila u osobnom vlasništvu, i to kod Pava Matina Pulića u Mrcinama, predio Pičeta u općini Cavtat, i Marka Moskovića u Blatu na Korčuli.³¹ Kako su se trijerske stanice financirale od uzetog ujma koji bi se naknadno prodao po tržišnoj cijeni, zbog slabo razvijenog ratarstva na tom području cijeli spomenuti sustav jedva je preživljavao, posebice slabije rodni godina.³² Trijerske stanice dijelile su sličnu sudbinu mlinova za žito - jedna za drugom prestajale su raditi zbog nedostatka sirovina i tehnološke zastare.

²⁹ Vale Vouk, Božidar Hergula i Ljubo Babić, *Plakat u bojama za suzbijanje kukuruznog crva*. Zagreb: Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, 1929.

³⁰ Utvrđeno je da zbog djelovanja iznimno opasnog strihnina općine trebaju iznaći dodatna sredstva za putne troškove predstavnika Kemijske kušaonice iz Splita, jer inače ne može biti provedena akcija trovanja čagljeva. Izvješće Kr. Ravnateljstva Kušaonice u Splitu. Split, 4.3.1924 (DO, br. 11-20, kutija 54); Nalog kotarskog načelnika o postavljanju plakata *Suzbijanje kukuruzova crva*. Dubrovnik, 27.4.1930 (KPD, kut. 1930, poljoprivreda).

³¹ Trijerske stanice u Oblasti; Izvješće o pregledu trijerskih stanica. Dubrovnik, 11.11.1926 (DO, br. 26-35, kut 183).

³² Dobar primjer je to da se od osnutka trijerske stanice u Mrcinama 15. kolovoza 1926. do 9. siječnja 1926. trijeriralo svega 600 kg pšenice, 700 kg ječma i 500 kg raži, i to u četiri mjeseca! Prikupljeni ujam u iznosu od 6 kg pšenice, 7 kg ječma i 5 kg raži prodan je za 48,00 din. Vidi: Dopis Vladina savjetnika velikom županu Dubrovačke oblasti. Dubrovnik, 25.1.1926 (DO, br. 26-35, kut. 183).

3.2. Stručni tečajevi i savjeti za pčelare

Osobitost pčelarstva je njegova nezamjenjivost u ekosustavu i jedinstvenost u oprašivanju poljoprivrednih kultura i samoniklog bilja kojim obiluje jug Hrvatske. Promicatelj pčelarstva Dubrovnika i okolice bio je umirovljeni školski upravitelj i učitelj pčelarstva Ivo Antonioli. Antonioli je, kao iskusan pčelar s četvrt stoljeća dugim iskustvom pčelarenja, slijedio načela američke pčelarske škole, te 1925. objavio u vlastitoj nakladi djelo *Jugoslavenski pčelar*. Bio je glavni organizator Pčelarskog kongresa i velike jugoslavenske pčelarske izložbe u Dubrovniku (1926), obnašao dužnost ravnatelja Jugoslavenske pčelarske zadruge u Dubrovniku i neumorno održavao brojne teorijske i praktične tečajeve i predavanja u svom pčelinjaku.³³ Pčelinjak je izgradio uglavnom vlastitim sredstvima i zajmom Zadružnog saveza u Splitu, ali krajem 1920-ih je zapao u financijske teškoće i jedva održavao broj postojećih košnica.³⁴ Ipak, Antonioli je osposobio 14 suvremenih košnica u Čibači, te modernim pristupom omogućio proizvodnju meda. Njegova nastojanja bila su usmjerena na rentabilnost pčelinjaka i na stručno osposobljavanje kadra (jednog djelatnika u rasadniku Čibača) koji se može nositi sa svim nedaćama suvremenog pčelarstva.³⁵ Usprkos velikom znanju i trudu, bez financijske potpore Antonioli je bila ugrožena egzistencija.³⁶

Stoga je, uz Antonioli, vodeći značaj u osposobljavanju i promicanju pčelarstva na dubrovačkom području imao državni pčelinjak u Čibači, gdje su se održavali stručni tečajevi za pčelare, posebice o boljim metodama uzgoja pčela.

³³ Pod pokroviteljstvom prijestolonasljednika Petra, Pčelarska izložba planirana je od 22. do 29. kolovoza, a Pčelarski kongres od 22. do 23. kolovoza 1926. Dubrovačka pčelarska zadruge organizirala je povoljan ili besplatan smještaj, kao i prijevoz pčelara iz Dalmacije. Vidi: Priopćenje ravnatelja Jugoslavenske pčelarske zadruge I. Antonioli i zamjenice Jelene pl. Ohmučević o održavanju Pčelarskog kongresa i izložbe. Dubrovnik, 17.6.1926 (*Trgovačko-obrtnička komora Dubrovnik*, br. 789-1443, kut. 1926).

³⁴ Molba za novčanu pomoć gospodinu banu Zetske banovine. Dubrovnik, 22.12.1930 (*KPD*, kut. 1930, poljoprivreda).

³⁵ Poljoprivredno poduzeće. Referat upravitelja Državnoga loznoga i voćnog rasadnika u Čibači Bogoljuba Radančevića. Čibača, 12.10.1924 (*DO*, br. 36-44, kut. 57).

³⁶ Antonioli se financijski iscrpio u svojim nastojanjima promoviranja i razvijanja pčelarstva. Vidi: Rješenje br. 25879/1049 polj. Kotarskog poglavarstva Dubrovnik na molbu Iva Antonioli, umirovljenoga školskog upravitelja i učitelja pčelarstva. Dubrovnik, 2.1.1931 (*KPD*, kut. 1930, poljoprivreda).

Tablica 1. Košnice dubrovačkog i susjednih kotareva 1930. godine

Kotar	Košnice			
	Pokretno saće	Nepokretno saće	Mješovite	<i>Ukupno</i>
Bokokotorski	607	1.871	166	2.644
Dubrovački	1.221	5.180	-	6.401
Korčulanski	1.100	1.000	100	2.200
<i>Ukupno</i>	2.928	8.051	266	11.245

Izvor: *Ilustrovani zvanični almanah šematizam Zetske banovine*. Sarajevo: Kraljevska banska uprava Zetske banovine na Cetinju, 1931: 75.

Pčelari su teško mogli samostalno opstati, što ilustrira primjer Pera Antunova Kocelja iz Močića, općina Cavtat. Kocelj je, uz detaljno objašnjenje, molio pomoć za nabavu vrcala i uređaja za topljenje voska od Jugoslavenske pčelarske industrije *Ludvig Ritterman* u Novom Vrbasu.³⁷ Uz dojmljivo svjedočanstvo o nemogućnosti opstanka bez državne potpore i potvrde kotarskog načelnika o istinitosti Koceljevih tvrdnji, Kraljevska banska uprava u Cetinju odbila je prijepornu molbu, jer novac za takve nabave nije bio predviđen u banovinskom budžetu za 1930/31.³⁸

Pčelarstvo u Dalmaciji imalo je velike potencijale i komparativne prednosti u odnosu na ostatak države, međutim, bilo je tek zapostavljena i nedovoljno razvijena poljoprivredna grana koja nije uživala državnu potporu na nesigurnom tržištu. Pčelari su bili prepušteni na milost prirodi, bez potrebne opreme, uz potporu i edukaciju tek nekolicine zanesenjaka i zaljubljenika u pčelarstvo, poput Eda Drudića na Pelješcu i Iva Antoniolija u Dubrovniku. U Dalmaciji je bilo 33.089 košnica 1928. godine.³⁹ Samo dvije godine kasnije na području bokokotorskog, dubrovačkog i korčulanskog kotara zabilježeno je 11.245 košnica ili 16,59% košnica Zetske banovine (tablica 1).⁴⁰

³⁷ Za propisan uzgoj 50 košnica (30 starih primitivnih i 40 novih umjetnih sustava *Jugoslavena*) bilo je potrebno vrcalo za 4 okvira veličine 44:25 cm. u iznosu 1.100 din. i uređaj za topljenje voska prilikom lijevanja u iznosu 350 din. Vidi: Molba Pera Kocelja Antunova iz Močića općine Cavtat. Močići-Čilipi, 11.3.1930 (*KPD*, kut. 1930, poljoprivreda).

³⁸ Odbijenica Kraljevske banske uprave Zetske banovine Cetinje, br. 8623. Cetinje, 20.3.1930 (*KPD*, kut. 1930, poljoprivreda).

³⁹ *Privreda i radnici u Dalmaciji*, ur. Bogoljub Ćurić. Split: Radnička komora za Dalmaciju, 1929: 44.

⁴⁰ *Ilustrovani zvanični almanah šematizam Zetske banovine*: 75.

3.3. Doprinosi razvoju svilogojstva

Dud, na jugu Hrvatske poznat i kao murva, gospodarski je vrijedna voćka koja se stoljećima uzgajala na ovim prostorima. Stablo duda se nalazilo u blizini naselja i staja za stoku. Dud je davao drvo, list i plod - drvo, zbog male težine, bilo je osobito cijenjeno u brodogradnji, dok se plod koristio kao hrana ljudi i životinja. Također se iz ploda duda pekla rakija. Ipak, osnovni razlog sadnje dudova bilo je njegovo lišće, kojim su se hranile domaće životinje i koje je bilo neophodno za uzgoj dudova svilca. Rasadnik u Čibači uzgajao je sadnice duda i time omogućavao razvoj svilogojstva na dubrovačkom području.

Gajenje dudova svilca u Dalmaciji je bilo zapostavljeno, iako je Austro-Ugarska Monarhija zauzimala visoko treće mjesto u europskom svilarstvu, a kvalitetom proizvedenih čahura bila je među tada vodećim državama. Premda unosna, ta djelatnost je bila tek u začecima i razvijala se sporo. Razlog nepopularnosti svilarstva bila je neupućenost stanovništva, kao i tradicionalna orijentiranost na maslinarstvo i uzgoj vinove loze. U Kraljevini SHS središnja uprava za svilogojstvo nalazila se u Novom Sadu.⁴¹

Svilogojstvo na dubrovačkom području 1930-ih se svodilo uglavnom na općinu Cavtat, odnosno predio Konavala. Dudovi svilci uzgajani su posebno brižno i pažljivo u svakoj konavoskoj kući, a od dobivenih čahura prerađivana je svila koja se bojala prirodnim bojama i koristila za vezenje narodnog konavoskog veza. Taj vez izrađivao se u strogo simetričnim geometrijskim oblicima, a najčešće u crvenoj, crnoj i tamnozelenoj boji sa zlatnožutim obrubima, i to na poprsnicama i orukavlju. Upravo zbog bogato urešenih konavoskih nošnji, svilogojstvo na dubrovačkom području nije izgubilo na značaju kao u ostalim krajevima Hrvatske, u kojima je izgubilo utrku s umjetnom svilom.

Velik interes za uzgoj svilene bube u dubrovačkom kotaru potvrđuje količina podijeljenih jajašaca. Primjerice, 1920. je podijeljeno svega 70 g, 1924. godine 360 g, 1926. godine 450 g, a 1929. godine već 5.500 g besplatnih jajašaca.⁴² Naredne godine Uprava državnog svilarstva tražila je uzgojene čahure (puncle) dobivene

⁴¹ Stanko Ožanić. »Značaj našega Primorja za državu: državno svilarstvo.«, u: *Almanah Jadranska straža za 1928./29. godinu* (1928): 637-716.

⁴² Iskaz razdiobe sjemena svilobuba Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku. Dubrovnik, 31.6.1924 (*DO*, br. 11-20, kutija 54); Izvješće velikom županu Dubrovačke oblasti o gojenju svilobuba. Dubrovnik, 1.10.1926 (*DO*, br. 11-15, Poljoprivredno odjeljenje, kut. 180); Izvješće Kraljevskoj banskoj upravi Cetine - Poljoprivredno odjeljenje. Dubrovnik, 11.3.1930 (*KPD*, kut. 1930, poljoprivreda).

iz podijeljenog sjemena na otkup Nadzorništvo Državnog svilarstva u Imotskom. Uzgajivači koji se nisu odazvali tom pozivu bili su prisiljeni platiti iznos u vrijednosti dobivenog sjemena i podložnog papira.⁴³ Izvješće o podjeli jajašaca dudova svilca iz 1924. dragocjen je uvid u rasprostranjenost uzgoja dudova svilca. Jajašca su razdijeljena uzgajivačima: seoski glavlar iz Mrcina (Konavle) za 26 uzgajivača (72 g), župni ured Pridvorje (Konavle) za 21 uzgajivača (72 g), župni ured Čilipi (Konavle) za 19 uzgajivača (72 g), župni ured Stravče (Konavle) za 18 uzgajivača (50 g), Uprava škole iz Močića (Konavle) za 13 uzgajivača (72 g), Mare Kostenica iz Lopuda (10 g), Ane ud. Tengjer iz Dubrovnika (4 g), Jele Hoffmann-Dorotka iz Dubrovnika (4 g) i Jozica Nonveiller iz Dubrovnika (4 g).

Dakle, Centralna svilarska uprava u Novom Sadu doznačila je 360 grama jajašaca dudova svilca, što je razdijeljeno među 101 uzgajateljem, od kojih se čak 97 nalazilo u Konavlima. Svega četiri uzgajivača živjela su izvan Konavala, i to: Mare Kostenica na Lopudu, a Tengjer, Hoffmann-Dorotka i Nonveiller u Dubrovniku.⁴⁴ Ipak, to nije popis svih uzgajivača, jer je samo godinu dana ranije na području Dubrovačke oblasti zabilježeno ukupno 185 uzgajivača.⁴⁵

Oscilacije u pokazateljima posljedica su tradicije uzgoja sjemenja dudova svilca za osobne potrebe, uglavnom za izradu konavoskog narodnog veza. Mali proizvođači svile teško su opstajali bez potpore u godinama poput 1923, kada se zbog zakašnjele dostave dudov svilac izlegao za vrijeme prijevoza. Osim u Konavlima, dobivena sirova svila tkana je na otoku Lopudu, gdje se nalazio tkalački stan. To je nažalost napušteno krajem 1920-ih, jer je bolest uništila sve lopudske dudove svilce.⁴⁶

Dudovi svilci u Konavlima legli su se na primitivan način. S obzirom da nije bilo inkubatora, žene i djevojčice su sjeme dudova svilca nosile oko prsiju, a preko noći ga držale u postelji ili izlagale suncu do trenutka izlaska crvića. Također, u nedostatku bušenog podložnog papira za čuvanje čistoće crvića, uzgajatelji su, a riječ je uglavnom o ženama i djevojčicama, crviće pri čišćenju prenosili prstima. Kotao za gušenje čahura nije postojao, što je dodatno usporavalo proizvodnju.

⁴³ Dopis Nadzorništva državnog svilarstva Kotarskom poglavarstvu Dubrovnik. Imotski, 12.6.1930 (*KPD*, kut. 1930, poljoprivreda).

⁴⁴ Izvješće razdiobe sjemena svilobuba Kotarskoga poglavarstva u Dubrovniku. Dubrovnik, 31.6.1924 (*DO*, br. 11-20, kutija 54).

⁴⁵ Spomenuti uzgajivači proizveli su 1.985 kg čahurica. Vidi: Izvješće velikog župana o gajenju svilobuba u god. 1923. Dubrovnik, 25.2.1924 (*DO*, br. 11-20, kutija 54).

⁴⁶ Svilogojstvo na otoku Lopudu uništeno je u razdoblju od 1925. do 1930. Vidi: Prijedlog Kotarskog načelnikstva u Dubrovniku za unapređenje gojidbe svilene bube. Dubrovnik, 11.3.1930 (*KPD*, kut. 1930. poljoprivreda).

Tablica 2. Brojno stanje dudovih stabala na poluotoku Pelješcu i otoku Korčuli 1925/26.

Općina	Starih stabala	Mladih stabala		Ukupno	Broj stabala 1922.
		Ukupno	Od toga zasađeno 1925/26.		
Vela Luka	100	280	250	380	120
Blato	15	115	110	130	23
Korčula	350	50	10	400	208
Orebić	50	10	2	60	51
Trpanj	150	110	100	260	176
Kuna	300	150	100	450	347
Janjina	600	50	10	650	700
<i>Ukupno</i>	1.565	765	582	2.330	1.625

Izvor: Izvješće velikom županu Dubrovačke oblasti o broju dudovih stabala, Korčula, 6.7.1926 (*DO*, br. 11-15, Poljoprivredno odjeljenje, kut. 180).

Dudova stabla bila su prijeko potrebna za daljnji razvoj svilogojstva. Zato je veliki župan Dubrovačke oblasti svojim odredbama 1924. podijelio besplatno 1.000 komada stabala murve iz državnog rasadnika u Čibači, koja su posađena uz javne putove i na javnim mjestima.⁴⁷ Istovremeno nije pokrenuta nikakva inicijativa za sadnju dudovih stabala u ostalim dijelovima Hrvatske.⁴⁸ Dvije godine kasnije, 1926, na Korčuli i Pelješcu bilo je za 43,4% više dudovih stabala nego 1922. godine.

3.4. Osposobljavanje kvalificiranih poljoprivrednika

Stručno usavršavanje u poljoprivredi imalo je dugu tradiciju u Dubrovniku, gdje je krajem 19. stoljeća kratkotrajno djelovala prva *Poljodjelska učiona* u austrijskoj pokrajini Dalmaciji. Polaznici su proučavali vrste riba, prirodno i umjetno razmnožavanje, kao i preradu. Jedan od polaznika obuke 1887. bio je Frano Supilo iz Cavtata.⁴⁹ Sredinom 1920-ih, uz državni lozni i voćni rasadnik u Čibači bile su planirane dvije poljoprivredne ustanove - Niža poljoprivredna škola u Blatu na Korčuli i Maslinarska uljarska stanica u Zatonu, Supavlju kod

⁴⁷ Izvješće velikog župana o besplatnom dijeljenju dudovih stabala. Dubrovnik, 27.12.1924 (*DO*, br. 11-20, kutija 54).

⁴⁸ Mira Kolar, *Svilarstvo u Hrvatskoj od 18. stoljeća do 1945. godine*. Zagreb: Dom i svijet, 2007: 310.

⁴⁹ *Prvo godišnje izvješće o Poljodjelskom zavodu u Gružu za školsku godinu 1887*. Dubrovnik: Poljoprivredni zavod u Gružu, 1887: 37.

Stona ili u Brsečinama.⁵⁰ Uzalud su konavoski seoski glavari zahtijevali otvaranje niže poljoprivredne škole u Grudi. Do njene realizacije nije došlo.⁵¹

Autohtoni dalmatinski buhač kao vodeći izvozni proizvod bio je rasprostranjen u dubrovačkom kotaru. Uzgajao se u Rasadniku u Čibači, a u međuratnom razdoblju su održavane pouke o branju, boljem sortiranju i pohranjivanju buhača u selima Brgat Gornji, Brgat Donji, Čelopeci, Plat u općini Dubrovnik, te u Močićima, Čilipima, Pridvorju i Uskoplju u općini Cavtat.⁵² Tijekom velike gospodarske krize ništa od planiranog ulaganja u niže poljoprivredno obrazovanje nije provedeno, pa su poljoprivrednici prepušteni svojoj sudbini. Stoga je uloga Rasadnika u stručnom obrazovanju poljoprivrednika iznimna.

Već 1927. zamjetna je pojava obrazovanja seljaka radi stjecanja uvjerenja o sposobnosti za rad u poljoprivredi na suvremenim načelima. Naime, emigranti u SAD morali su ispunjavati uvjet *prvenstva*, tzv. kvalifikaciju, odnosno upućenost u moderne metode i tehnologiju u poljoprivrednoj djelatnosti. Takvo uvjerenje izdavala je policijska uprava, a ono je, uz tzv. *affidavita*, odnosno poziv na rad posjednika iz SAD-a, bilo prijeko potrebno za ulazak na listu iseljeničkog prvenstva.⁵³ Zainteresirani kandidati pohađali su tečajeve u trajanju od jednog do dva mjeseca u državnom rasadniku u Čibači, i to na vlastiti trošak. Tako je u svrhu osposobljavanja poljoprivrednika za iseljavanje u SAD do ožujka 1927. dubrovački kotarski poljoprivredni referent odobrio zahtjev ukupno jedanaestorici kandidata za obuku u rasadniku Čibača. Rasadnik u Čibači okoristio se za 330 besplatnih nadnica, od kojih je svaka procijenjena u vrijednosti od 30 din, pa je uštedeno ukupno 9.900 din, što je bila izravna dobit, uz poticaj koji je rasadnik uživao zbog organiziranja tečaja.⁵⁴

⁵⁰ U vezi s osnivanjem Niže poljoprivredne škole u Blatu radene su studije, pribavljeno je zemljište, nuđena je postojeća privatna zgrada i osmišljena gradnja zgrade buduće škole. Međutim, općina Blato nije bila u mogućnosti sama financirati projekt, a država ga je uporno odgađala pod izgovorom ekonomske krize. Vidi: Izvješće Poljoprivrednog odjeljenja pokrajinske vlade za Dalmaciju. Split, 2.2.1924 (*DO*, br. 36-44, kut. 57); Prijedlozi za osnivanje maslinarske stanice. Dubrovnik, 9.11.1925 (*DO*, br. 1-5, kut. 112).

⁵¹ Molba za osnivanje poljoprivredne škole u Konavlima br. 12268/25. Dubrovnik, 18.10.1925; Molba za osnivanje niže poljoprivredne škole. Dubrovnik, 9.9.1925 (*DO*, br. 6-10, kut. 113).

⁵² Izvještaj uredskog ekonomu u pogledu predavanja uzgoja, branja i sortiranja buhača. Dubrovnik, 2.12.1925 (*DO*, br. 27-35, kut. 116).

⁵³ Izvješće velikom županu Dubrovačke oblasti o iseljenju u Sjedinjenje Američke Države - prvenstv. unutr. kvote kvalificiranim zemljoradnicima. Dubrovnik, 20.3.1927 (*DO*, br. 21-25, kut. 237).

⁵⁴ Izvješće velikom županu Dubrovačke oblasti o iseljenju u Sjedinjenje Američke Države - prvenstv. unutr. kvote kvalificiranim zemljoradnicima. Dubrovnik, 20.3.1927 (*DO*, br. 21-25, kut. 237).

Budući da je odaziv na obuku bio iznimno visok, a rasadnik uštedio na besplatnim nadnicama, razmatrala se potreba za boljom organizacijom i širenjem tečaja. Međutim, koliko god isplativ bio nenaplaćeni rad budućih kvalificiranih emigranata, nitko od mjerodavnih nije osvijestio potrebu da se zadrži tako školovani kadar, odnosno zemljoradnici koji bi obrađivali zemlju suvremenim pristupom. Nevjerojatna je činjenica da je uprava rasadnika u Čibači iskoristila radnu snagu kandidata uštedjevši pritom novac tek za daljnje širenje obuke i prakse, kojima bi se obučavali novi naraštaji kvalificiranih poljoprivrednika za strano, a ne domaće tržište rada.

Zaključak

U radu je istraženo djelovanje Rasadnika u Čibači u razdoblju austrijske i kasnije jugoslavenske monarhističke uprave. Rasadnik je osnovan 1911. godine s ciljem da bude okosnica razvoja voćarstva i maslinarstva u Dalmaciji, i to uzgojem rasada. Rasadnik je pod austrijskom upravom podmirivao potražnju za sadnicama na prostoru Dalmacije i dijela Hercegovine. Međutim, nakon Prvog svjetskog rata u monarhističkoj Jugoslaviji nastale su poteškoće u poslovanju državnog rasadnika u Čibači, i to zbog slabe državne potpore ali i nestručnosti i upletanja politike u poslovanje Rasadnika. Rasadnik u Čibači ukinut je 1932. godine, a rasadnik za južne kulture, odredbom uprave Zetske Banovine, preseljen u Topolicu kraj Bara u Crnoj Gori.

Rasadnik u Čibači bio je žarište napretka i razvoja poljoprivrede dubrovačkog i šireg prostora. U Čibači su se, osim prepoznatljive rasadničke djelatnosti, razvijale i one manje poznate - poticanje pčelarstva i razvoj svilogojstva, uzgoj dalmatinskog buhača, trijeriranje žita i suvremena stručna usavršavanja. Nažalost, dio provedene edukacije u Čibači bio je namijenjen potrebama inozemnog tržišta. Tako su Sjedinjene Američke Države kao uvjet za izdavanje dozvole za useljenje tražile osnovnu poljoprivrednu osposobljenost useljenika, pa je obuku provodio Rasadnik u Čibači. Na taj su se način, nakon postizanja osnovne agrarne stručne pismenosti u Čibači, iseljavali oni za rad najsposobniji koji su suvremenim oblicima privređivanja mogli ubrzati gospodarski rast dubrovačkog područja. Ostaje spoznaja o značaju i raznolikosti djelovanja Rasadnika u Čibači koji je unaprijedio međuratnu poljoprivredu ne samo lokalnog dubrovačkog područja, već i šire. Njegovim ukinućem zastao je poljoprivredni razvoj južne Hrvatske u narednom desetljeću.

THE ČIBAČA PLANT NURSERY, 1911–1932

MARIJA BENIĆ PENAVAL

Summary

Based on archival material and relevant literature, this article traces the history of the Čibača Plant Nursery from its establishment in 1911 to 1932, when it was closed down. The initial purpose of setting up a nursery in Čibača, 7 km east of Dubrovnik, was to combat the spreading of grape vine disease in southern Dalmatia by producing American vine rootstocks. The Nursery's original activity later also included the cultivation of Mediterranean plants—olives, figs, carob beans, oranges, lemons, ornamental plants and aromatic herbs. In addition, the Nursery promoted other agricultural activities, such as apiculture and sericulture, as well as the growth of tansy. From 1927 onwards, the Nursery organised agrarian courses which, unfortunately, the people generally attended only to fulfil the necessary qualifications in order to obtain the USA immigration visa.

Following the initial success during Austrian rule, in the interwar Yugoslavia the Nursery stagnated due mainly to unprofessional management and poor financial support. A disease caused by *Bacterium tumefaciens*, coupled by political interference in the Nursery's operation resulted in 1932 in its closing down, the activities being relocated to Toplica near Bar in Montenegro.

Despite the mentioned flaws, diversified activities of the Nursery in Čibača no doubt contributed to the agriculture of the Dubrovnik region and economic development of southern Croatia.

